

279

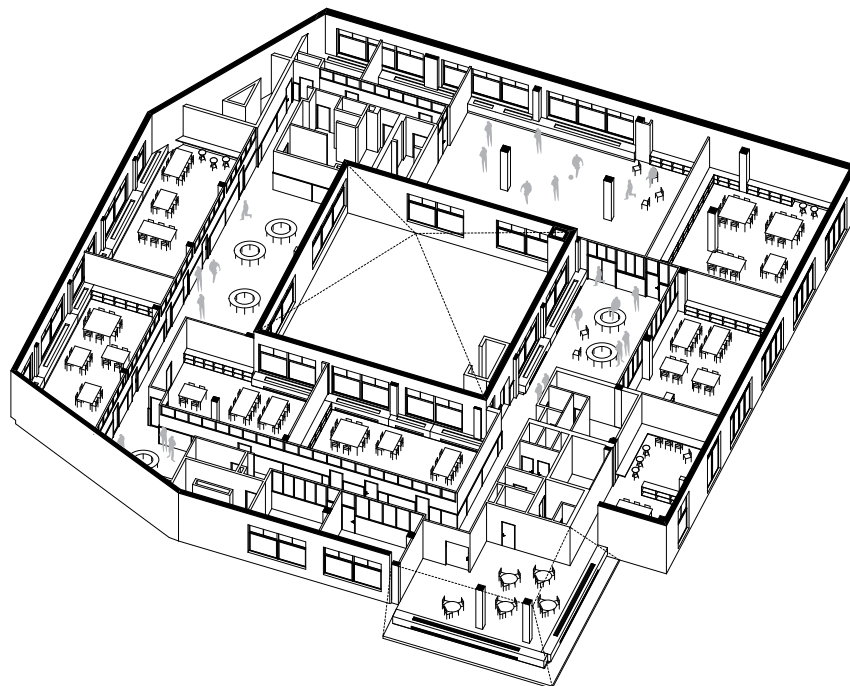
Augustus/September 2019

Schools

De Linde Zarren, Meloepce Ghent, Porta 1070 Anderlecht + interview David Chipperfield

	5	Editorial <i>Lisa De Visscher</i>
Op-ed Agenda	9	Institut culturel d'architecture Wallonie-Bruxelles <i>Véronique Patteeuw</i>
	10	Debate: 20 years Flemish Government Architect <i>Véronique Patteeuw</i>
	12	Exhibition: 20 years Open Call <i>Maarten Liefoghe</i>
	18	Exhibition: Baukunst <i>Ash Çiçek</i>
	22	Across Lecture: Giusto Van Campenhout <i>Lara Molino</i>
	25	Across Lecture: FVWW <i>Roxane Le Grelle</i>
	26	Across Lecture: Perneel Osten <i>Roxane Le Grelle</i>
	28	Exhibition: Bruegel's Eye: Reconstructing the Landscape <i>Lisa De Visscher</i>
	32	Exhibition: Back to School <i>Gitte Van den Bergh</i>
<hr/>		
Schools	34	Ground-floor comparisons <i>Eline Dehullu, Lisa De Visscher</i>
	40	Felt , De Linde, Zarren <i>Bart Tritsmans</i>
	46	Bulk , Het Vliegertje, Borsbeek <i>Gitte Van den Bergh</i>
	52	Havana , Muziekladder, Schaerbeek <i>Véronique Patteeuw</i>
	58	Schools in the city of Brussels <i>Joeri De Bruyn</i>
	66	Osk-ar , Porta 1070, Anderlecht <i>Eline Dehullu</i>
	72	Vers.a , Dubrucq, Anderlecht <i>Guillaume Vanneste</i>
	78	Label , Arc-en-ciel, Saint-Josse-ten-Noode <i>Guillaume Vanneste</i>
	82	aa-ar , Athénée royal Charles Rogier, Liège <i>Cécile Vandernoot</i>
	88	B2Ai , À la Croisée des Chemins, Neder-Over-Heembeek <i>Chloë Raemdonck</i>
	94	Ambiorix , Provinciaal Instituut Avant, Antwerp <i>Bart Tritsmans</i>
	98	XDGA , Meloepce, Ghent <i>Pieter T'Jonck</i>
<hr/>		
	102	Product news <i>Viviane Eeman</i>
<hr/>		
Interview Student	114	David Chipperfield <i>Lisa De Visscher</i>
	120	Springweek 2019 <i>Caroline Goossens</i>
	121	Jokerweek 2019 <i>Hong Wan Chan</i>

↓
Polo Architects,
Luca School of Arts,
Campus Brussels,
2010

De plaats van de school in de stad

Het Belgische onderwijs haalt slechte punten in de OESO-klas, zowel op het vlak van kwaliteit als van kwantiteit. De schooluitval en de leerachterstand liggen hoog, en er is een nijpend tekort aan gemotiveerde leerkrachten en infrastructuur – in Vlaanderen en Wallonië, maar vooral ook in Brussel. De meertalige identiteit van de hoofdstad maakt dat probleem zo mogelijk nog complexer. Gelukkig is Brussel traag maar gestaag aan een inhaalbeweging bezig, en daarin is een kapitale rol weggelegd voor de architectuur.

Joeri De Bruyn

EN Belgian education scores poorly in the OECD class in terms of both quality and quantity. Drop-out rates and learning deficits are high, and there is an acute shortage of motivated teachers and of infrastructure – in Flanders and Wallonia, but especially also in Brussels. The capital's multilingual identity makes this problem even more complex. Fortunately, Brussels is slowly but steadily catching up, and architecture has a crucial role to play in this.

↓
XDGA, Coovi Kitchen
Tower, Anderlecht,
2011

In de aanloop naar de verkiezingen was onderwijs even een van de thema's. De PISA-rapporten van de OESO alarmeerden: de kwaliteit van ons onderwijs daalt schrikbarend. Het oude debat over het capaciteitsprobleem raakte wat ondergesneeuwd. Nu ging het over gelijke kansen versus excelleren, over leerplannen en eindtermen. De netten en de koepels kwamen onder vuur te liggen. Onderwijs was herontdekt als ideologisch strijdtoneel. Dat was althans het debat in Vlaanderen. In Franstalig België waren de rapporten nog slechter, maar kon het *Pacte d'excellence*, de grote onderwijshervorming die pas was goedgekeurd, enige kalmte brengen in het debat.

In Brussel delen de twee taalgemeenschappen een territorium. De VGC en de COCOF zijn bevoegd voor de 'persoonsgebonden aangelegenheden', waaronder ook onderwijs. Het Nederlandstalig en het Franstalig onderwijs zijn er twee strikt gescheiden werelden, op enkele voorzichtige samenwerkingsverbanden, uitwisselingsprojecten of, eerder uitzonderlijk, een gedeelde scholencampus na. Maar ook het Gewest, bevoegd voor de 'grondgebonden aangelegenheden', speelt mee. Onlangs hebben perspective.brussels en de Brusselse Bouwmeester (BMA) zich, zonder onderscheid in taalgemeenschap, op de scholenproblematiek geworpen.

In een grootstad als Brussel zien we een uitvergroting van de problemen uit Vlaanderen en Wallonië: een enorm capaciteitsprobleem dat vanwege de demografische groei amper bij te benen is; ondermaatse investeringen en bijgevolg aftandse gebouwen, vooral dan in het Franstalig

onderwijs; demotivatie, zowel bij leerlingen als bij het lerarenkorps. En een zo mogelijk nog zwaardere buis op het PISA-rapport. Leerachterstand en schooluitval zijn veeleer regel dan uitzondering. Belangrijkste oorzaak, met stip op één: zowel in het Franstalig als het Nederlandstalig onderwijs is er een groot percentage van leerlingen van wie de onderwijstaal niet samenvalt met de thuistaal, en die bijgevolg niet meekunnen in de klas.

Wat heeft dit alles nu met architectuur te maken, vraagt u zich af. Wel, laten we een poging wagen. Het punt dat we hier willen maken is dat scholenbouw zich situeert op het snijpunt van kwantiteit en kwaliteit, of zo u wil, van 'persoonsgebonden' en 'grondgebonden aangelegenheden'. Dat architectuur iets kan doen aan het capaciteitsprobleem is evident, maar misschien kan architectuur ook een bescheiden bijdrage leveren aan het pedagogisch welslagen van onze scholen.

Creatief met ruimte

Laten we beginnen met de kwantiteit: de grote opgave is het creëren van duizenden bijkomende plaatsen. De Vlaamse Gemeenschap, die zich voorneemt zo'n 20 procent van de plaatsen op zich te nemen, heeft de voorbije jaren al een serieuze inhaaloperatie gemaakt, en nieuwe investeringen komen eraan. Aan Franstalige kant zijn de investeringen vooralsnog ondermaats. Een groot probleem in Brussel is dat er nauwelijks ruimte beschikbaar is om nieuwe scholen te bouwen. Meer bepaald is het juist in de meest dichtbebouw-

↓
Polo Architects,
Campus
Kasterlinden, Sint-
Agatha-Berchem,
2015

de stadswijken dat de nood het hoogst is. Voor de doorsnee 'Scholen van Morgen', de campusachtige ensembles die in de Vlaamse nevelstad verrijzen, is zelden plaats. Uitzonderingen op de regel zijn een aantal megaprojecten van het Nederlandstalig onderwijs, zoals campus Coovi met onder meer de keukentoren van Xaveer De Geyter, de school voor buitengewoon onderwijs Kasterlinden van Polo architects of Campus Unesco van Bogdan & Van Broeck in Koekelberg.

Als de ruimte echt op raakt, moet men creatiever te werk gaan. Grosso modo zien we drie strategieën. In de eerste plaats verdichten en inbreiden, vaak op onmogelijke plekken. Sint-Lukas aan de Groenstraat in Schaarbeek geldt nog altijd als schoolvoorbeeld. Polo architects bouwde bijna tien jaar geleden de school voor het hoger onderwijs, en heeft nu ook het secundair onderwijs en de basisschool van Sint-Lukas weten in te puzzelen in het bouwblok. Het is een mix van renoveren, verbouwen, bijbouwen, slopen, nieuwbouw, en hier en daar ook fors de hoogte ingaan.

In sommige gevallen geven verdichtingsoperaties aanleiding tot schakelingen met andere functies. De school is niet langer een afgeschermd enclave maar een onderdeel van een veel ruimer programma. Het project La Bonne-Mariemont (Trait architects) langs het kanaal in Molenbeek bijvoorbeeld, combineert een basisschool met een tiental sociale woningen. In Oudergem kwam een intergeneratie-ooneel project tot stand dat zorgfuncties combineert met een basisschool en het Sint-Lutgardiscollege. En binnen-

kort bouwt Korteknie Stuhlmacher Architecten in het Anderlechtse Biestebroek een school als onderdeel van een nieuw stuk stad waar zowel plaats is voor wonen, onderwijs als productie. In het verbinden van onderwijs met de (maak)economie ontstaat een nieuw potentieel: scholen en bedrijven zouden kunnen samenwerken, infrastructuur, machines en expertise delen, of wederzijds opleidingen en stageplaatsen aanbieden.

De derde strategie is misschien de meest veelbelovende. De nieuwste generatie scholenbouw in Brussel toont een opmerkelijke tendens, die elders in Vlaanderen of Wallonië nog onbestaande is, namelijk het hergebruik van verlaten industrie- of kantoorgebouwen. Nabij het Weststation in Anderlecht heeft Osk-ar de voormalige kantoren en ateliers van elektroproducent AEG omgevormd tot een scholencampus met sportfaciliteiten. Campus Spoor West is een enorme campus met plaats voor een basis- en secundaire school voor het buitengewoon onderwijs en een nijverheidstechnische school. De banale kantoorgebouwen en blinde magazijnhuizen zijn met beperkte middelen verbouwd. Beeldbepalende architectuur zal het nooit worden – het blijven banale magazijnen – maar het is wel fijn om te zien hoe zo'n gebouw dat je normaal gezien geen blik waardig keurt, plots een nieuwe betekenis krijgt doordat er dagelijks zwermen leerlingen rondhangen. Het technisch en beroepsonderwijs maakt er dankbaar gebruik van de grote overspanningen van de industriële infrastructuur.

↓
Trait architects, La Bonne-Mariemont, Molenbeek, 2011

Een gelijkaardig project is de school Karreveld in Molenbeek door Agwa (zie ook A+276). Hier is een kantoor van een farmabedrijf met minimale middelen geschikt gemaakt voor onderwijs. De architecten zijn erin geslaagd om met een paar kleine ingrepen aan de buitenkant – een luifel, een brandtrap – een heel nieuwe identiteit te geven aan het gebouw: in een oogopslag zie je dat het om een school gaat.

In de nabije toekomst staan nog twee interessante projecten op stapel, nota bene in een verlaten tabaksdepot en in een drankenhandel. Het tabaksdepot van Saint-Michel uit de jaren 1950, vlak bij Thurn & Taxis, is een waardevol en iconisch gebouw. Via de Kwaliteitskamer slaagt de Brusselse Bouwmeester erin de lat hoger te leggen. SumProject opent de gevel zodat de karaktervolle betonstructuur ten volle tot haar recht komt. Het gebouw krijgt daarenboven een aantal nieuwe toevoegingen, met onder meer een speelplaats op het dak. In 2020 zal het project voltooid zijn. De brandende sigaret in het logo wordt wisselijk gecensureerd. Roken en drinken, het is me wat met die Brusselse keuzes voor nieuwe schoolgebouwen. CINOCO was een grote verdeler van wijnen en sterke dranken, vlak bij het Weststation in Molenbeek. Ignatius Scholen Brussel opent er een eerste technische school in België. Ook hier is de hoge hal met betonnen boogspanten een exponent van een boeiende industriële architectuur. Benieuwd hoe de komende ronde ‘Scholen van Morgen’ met zo’n complexe stedelijke opgave zal omgaan.

De voorbeelden tonen elk op hun manier dat het creëren van bijkomende plaatsen geen louter kwantitatief gebeuren is. Nieuwe schoolprojecten kunnen een buurt laten opleven. Een school die er stáát in de wijk, kan fierheid opwekken bij leerlingen, leraars en ouders – ‘dat is mijn school!’ – en, wie weet, de motivatie versterken. Specifiek in Brussel zijn het wegtrekken van de industrie uit de stad en de leegstand op de kantorenmarkt een enorme bron van ruimte. Hergebruik is duurzamer, iets goedkoper en vaak ook sneller. Vooral de leegstand in de kantorenmarkt kan soelaas bieden en acute noden lenigen als tijdelijke schoolhuisvesting.

Brede school

Vroeger was een school een gesloten doos waar je je kinderen ’s ochtends afzette en ’s avonds weer kwam ophalen. In de tussentijd leerden ze er allerlei dingen en daarmee was de kous af – iedereen naar huis en de lichten uit. Daar komt nu verandering in. Scholen nemen stilaan een andere plaats in in het leven van de wijk. In het Nederlandstalig onderwijs in Brussel heeft de VGC het voorbije decennium volop geëxperimenteerd met het concept van de ‘brede school’. Intussen is het in tientallen scholen – en sowieso in de meeste nieuwe scholen – uitgerold.

Ook de brede school is een antwoord op het kwantitatieve vraagstuk (het gebrek aan ruimte). Een brede school stelt namelijk haar infrastructuur, of delen ervan, open voor verenigingen, sportclubs of bewoners, vaak in buurten waar

↓
Osk-ar, De Groene
School, Anderlecht,
2017

er een tekort is aan voorzieningen. Maar een brede school behelst meer dan een 'economie van de ruimte'. Het is in de eerste plaats een sociaal en pedagogisch project. In de filosofie van de vgc: de brede school verbindt de drie werelden waar kinderen leven: thuis, school en vrije tijd. Meervoudig ruimtegebruik laat toe om een scala van activiteiten te concentreren in en rond de school: cultuur en sport, jongerenwerking, opleidingscentra en taallessen, armoedebestrijding enzovoort. De bedoeling is om zowel het kind als de ouders onder te dompelen in het netwerk van Nederlandstalige organisaties. Zeker op het gebied van taalachterstand in niet-Nederlandstalige gezinnen is dat een grote winst.

De brede school is behalve een sociaal-pedagogisch project dan ook een institutioneel project. Voor de vgc is het een manier om, als relatief kleine speler in Brussel, haar slagkracht te verhogen en het netwerk van Nederlandstalige organisaties en verenigingen stevig te verankeren in het sociale weefsel. De school vormt hierin een belangrijke spil. Het verandert de betekenis of de plaats van de school in de stad: de school wordt het nieuwe buurtcentrum.

Nieuwland, in het zuiden van de Brusselse Vijfhoek, is een van die nieuwe brede scholen. Ze ligt in een drukke, dichtbevolkte buurt met weinig gemeenschapsvoorzieningen. Behalve een basisschool en een school voor buitengewoon secundair onderwijs herbergt de site onder meer de stedelijke academie, een buitenschoolse kinderopvang en het Huis van het Kind. De nieuwe plaats van de school in

de stad dwingt architecten om een evenwichtsoefening te maken: enerzijds moet de school uitermate toegankelijk en uitnodigend zijn, anderzijds moet ze toch nog steeds een safe haven zijn. Een school is geen Delhaize waar je zomaar binnenstapt. Ook de circulatie stelt nieuwe uitdagingen: in Nieuw Kinderland ontwierp zAmpone Architectuur samen met BuroBill bijvoorbeeld een ingenieuze betonnen hellingbaan die een scharnierpunt vormt tussen de twee bestaande gebouwen op de site, en die toegang biedt tot alle verschillende functies.

Schoolcontracten

In het Franstalig onderwijs bestaat het concept van de brede school niet, althans niet op zo'n geïnstitutionaliseerde manier. Maar daar kan wel verandering in komen. Het Gewest heeft namelijk een nieuw initiatief gelanceerd, de zogenaamde 'Schoolcontracten'. De naam verwijst niet toevallig naar de Brusselse 'Wijkcontracten', de succesvolle investeringsprogramma's die van wijk tot wijk trekken en op een kleinschalige maar alomvattende manier het leven in de wijken trachten te verbeteren via een combinatie van ruimtelijke en sociale ingrepen. Als startschot voor de Schoolcontracten publiceerde perspective.brussels een kwaliteitsgids voor het onderwijs en startte het vier pilootprojecten op. Voor alle duidelijkheid: de Schoolcontracten zijn een gewestelijk initiatief en hebben dus betrekking op de scholen uit beide taalgroepen.

↓
Burobill + zAmpone
Architectuur,
Campus Nieuwland,
Brussels, 2015

Vandaag zijn de vier pilootprojecten in realisatiefase beland. Een van de deelnemende scholen is Leonardo da Vinci in Kuregem, een moeilijke, multiculturele wijk met een beperkt aanbod aan voorzieningen voor sport, cultuur, vrije tijd en jongeren. De school is een enclave in de stad en uit veiligheidsoverwegingen stevig afgesloten van de buitenwereld. Het pilootproject wil aan de hand van een aantal ruimtelijke ingrepen de school 'openritsen': de school integreren in de stad en de stad integreren in de school. De school wordt als het ware omgevormd tot een sociaal-cultureel centrum. Hiervoor is een hele resem ingrepen nodig. In de eerste plaats werkt het Schoolcontract aan de publieke ruimte rond de school. Er komt een publiek 'voorplein' en de ingang krijgt een sterkere identiteit. De schoolinfrastructuur – de speelzaal, het restaurant, het auditorium – krijgt een upgrade en zal opengesteld worden voor de buurtbewoners. De school ontvangt bovendien subsidies om een vervallen theaterzaal te renoveren, op voorwaarde dat ze gedeeld wordt met lokale podiumgezelschappen.

Het Schoolcontract bevat ook sociale en maatschappelijke interventies: de school zal educatieve, culturele en artistieke projecten organiseren in de wijk, waarmee ze onder meer "het zelfvertrouwen en ondernemerschap bij jongeren wil stimuleren". Een school-wijkcoördinator zal de nieuwe werking in goede banen leiden.

Nu de vier pilootprojecten in realisatie gaan, is een nieuwe oproep gelanceerd. Binnenkort verschijnen ook twee nieuwe kwaliteitsgidsen, die andere klemtonen leggen. De eerste gaat over het vergroenen van speelplaatsen en wil, door die nieuwe groenruimtes open te stellen voor de buurt, een antwoord bieden op het gebrek aan publiek groen in de stad. De tweede gaat over de heraanleg van schoolstra-

ten en de zorg voor een veilige en zachte mobiliteit van en naar school. In beide actiepunten ligt een groot potentieel. Op het moment dat men erin slaagt het pilootproject te overstijgen en (net zoals de vermenigvuldiging in de Wijkcontracten) niet vier maar honderd scholen aan te pakken, kan een fundamentele verandering tot stand komen met een impact op de schaal van de hele stad. De herinrichting van schoolstraten bijvoorbeeld – die vandaag op sommige plaatsen ad hoc en slechts tijdens de piekuren met dranghekken worden afgesloten – kan een impact hebben op de mobiliteit (en de mores) in heel Brussel. Bovendien hebben ouders zich onlangs gemobiliseerd rond het thema van verkeersveiligheid en propere lucht rond scholen – denk aan acties zoals Filter Café Filtré. Het is dat soort van sociale dynamiek die een hefboom kan zijn om de pilootprojecten op te schalen naar heel het Brusselse territorium.

Zowel de brede school als de Schoolcontracten maken handig gebruik van de bijzondere plek die een school vandaag al is. Ouders uit verschillende sociale klassen en origines ontmoeten er elkaar op een informele manier. Het is een plek in de anonieme grootstad waar vriendschappen ontstaan. De brede school en het Schoolcontract versterken dit gegeven door het ruimtelijk te vertalen. De school krijgt een nieuwe betekenis en een nieuwe, prominente plaats in de stad. De school is een ontmoetingscentrum en de spil van sociale interacties in de wijk. De ingrepen stralen af op het pedagogische project: ze dragen bij aan het versterken van de motivatie en de maatschappelijke betrokkenheid van kinderen, jongeren en hun ouders, aan het wegwerken van de taalachterstand en aan een betere integratie van ouders met een migratieachtergrond. ▲ ■ ●

↳
Bogdan & Van
Broeck, Campus
Unesco, Koekelberg,
2018

In samenwerking met **BOUWMEESTERMAITREARCHITECTE**

280

Special: Collective housing

De traditionele, vrijstaande woning past niet langer binnen het huidige maatschappelijke discours over duurzaam ruimtegebruik, woongedrag en mobiliteit. In de speciale uitgave A+280 tonen we collectieve woonvormen in dorps- of stadskernen die een waardevol alternatief kunnen vormen, dankzij de ruimtelijke én huiselijke kwaliteit van de gedeelde ruimtes.

In het Engels – in samenwerking met Architectuurwijzer en UHasselt.

↓
Haerynck
Vanmeirhaeghe,
De Schilders, Ghent
© Filip Dujardin

Abonneer u nu op A+!

4 klassieke nummers +
2 speciale edities per jaar

Standaard: **€ 90** (incl. btw)
Student: **€ 49** (incl. btw)

Kies voor A+More!

U krijgt bovenop
de 4 klassieke nummers
+ 2 speciale edities per jaar:

Duotickets voor:
alle A+ lezingen in Bozar (min. 6),
onze tentoonstellingen en debatten

Uitnodigingen voor:
vip-evenementen en vernissages

Toegang tot:
ons tijdschriftenarchief (1973–heden)

€ 250 (incl. btw)